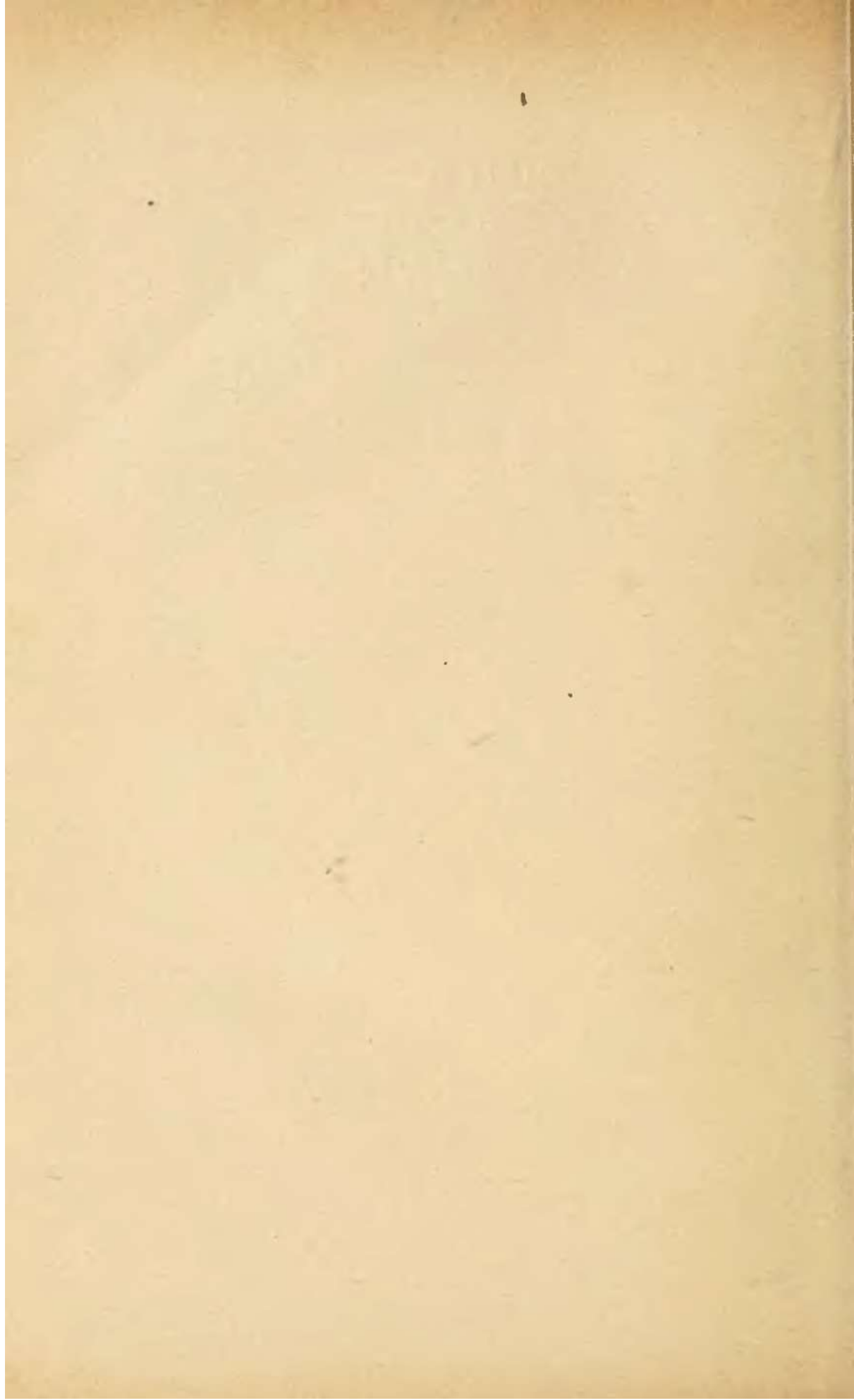

KOUZLO.

STUDIE O PANÍ PODZIMNÍ.
BOŽENĚ BENEŠOVÉ.

1.

Qu'as tu fait, oh toi que voilà
 Pleurant sans cesse
 Dis, qu'as tu fait, toi que voilà,
 De ta jeunesse?

Paul Verlaine.

Bylo to v cizím městě. Margit žila jenom v cizích městech.

Večer měla hrát po třetí pohostinsku. Odpoledne po ranních zkouškách vyjela si do velikého, starého sadu u řeky za městem.

Byl šedý větrný den zářijový, záhy po poledni, hluboce zelený sad byl prázdný.

Šla zamyšlena zahradou růží, zamyšlena těžkými myšlenkami neradostného nitra, ale vítr, živý, zúčastněný, čímsi cele zaujatý vítr přemlouval ji a snažil se ji na sebe upozorniti.

Zachvíval tuhým listím topolovým, rozšuměl osiky, jako by byl rozevřel všechny své splavy, poodnášel svislé jako liany dlouhé větvičky staletých smutečních vrb, něžně rozezvonil kalíšky na vysokých fuksiích od paty až k temeni květy obalených, a pozdvihoval útlá ramena dlouhých větví francouzských růží. Šuměl, zpíval šťavnatou mnohohlasou řečí, přelétal a prolétal sadem svou tisícispřeží.

Margit uchváčena začala mu naslouchat a podivovat se.

„Odkud to všechno má? Ne, to nemá ze sebe! Och, sebral cestou všechny živoucí síly

světové, jeho náruč jako náruč mladého boha je plna radosti a utrpení, jeho píseň je obsažná a mnohobarvá. Ví, mnoho ví. A přece — jako já — neví asi to nejhlavnější.“

Kráčela kolem chromově, svítivě žlutých, drobných slunečnic, kterým říkají zlaté. Byly položeny na zářivě zeleném listí, utouženy po slunci a nakloněny k němu tak hluboce, pokud stačil stonek, na němž rozkvetly. Bohatý záhon jejich obepínal tisícikvětým, zářícím věncem skupinu topolů a kráslil bledý, podzimní trávník.

A vítr, šumící, slavnostní jako voda na jezu, tvrdil přemlouvaje Margit a zvyšuje hlas:

„Je! Je! Je! Je!“

„Není, není!“ snažila se ho přehlušiti Margit a volala hlasitě své slovo v prázdném, starém sadě.

Vstoupila do staleté temné aleje lipové.

V dálce uzřela přicházeti vysokého muže. Měl dlouhý plášť položený na ramenou a kráčel váhavě, zamýšleje se stále.

Měla ráda takové osamělé chodce. Cítila, že je-li jí na světě kdo blízký, jsou to oni, mlčelivci svých snů, jež odnášejí do sadů temných mračny a rozechvěných větrem západním.

Cizí muž pohlédl k ní pozorně, sňal před ní hluboko klobouk, objevuje šedou hlavu, a beze slova ji minul.

Znal ji. Bylo zřejmo, že ji znal. To ovšem nebylo nic podivného, všude ji znali. Vždyť jezdila světem a všude byly vyloženy a otištěny její podobizny. Ale to, že ho potkala v opuštěném sadě, rozechvělo ji. Podobal se komusi z její minulosti. Krev se jí vehnala do tváří, a srdce ji rozbolelo. Podobal se komusi, jehož představě úzkostně vyhýbala se ve vzpomínkách. Nebyl to on. Podoba byla čistě vnější. Jistě nebyl to on, ačkoliv nyní tato země byla jeho vlastní. Podobal se pouze člověku, jí kdysi nejbližšímu. Srdce vzbouřilo se jako struny pod citlivými hudebními prsty. Stromy v sadě rozšuměly se dráždivou, rozryvnou melodií. Slunečnice, jivy, zahrada malmaisonek, všechny starý sad měl jemně rozteskněné nervy a popleněné, umučené srdce. Ale vítr umíněně šuměl:

„Je! Je! Je!“

2.

Margit hrála večer Sapho. Milovala tuto roli. Hrávala ji vždy zúčastněně, proniknuta bolestí marné lásky. Kdysi však hrála ji tak, že sama uvěřila, že po záchvatu ve čtvrtém jednání nepovstane nikdy. To bylo v týž večer, kdy se rozešla s Marcelem. Dnes přiblížilo se jí vzpomínkou toto výlučné představení, vše,

co mu předcházelo mrazivého, dohasínajícího, a co se skončilo strašlivou rozlukou.

Zeptala se domácí herečky, lehce, v rozho-
voru, jako by jí na tom ani trochu nezáleželo:

„Ve vaší zemi má panství pan Marcel L. ?
Noříčí se, tuším, jmenuje, je to patrně kdesi
na blízku?“

„Není to ani dvě hodiny cesty odtud,“ od-
pověděla jí herečka.

Všechna její minulost stanula před ní a hle-
děla jí v tvář dokořán otevřenýma, nehybnýma
očima. Celý večer její hra chvěla se před těmito
upřenými, slzy vynucujícími zraky. Mládí, ra-
dostná políbení, slzy rozloučení, všechno se
vrátilo, všechno se počínalo znovu. Hrála jemu,
vidině vzpomínkové. V prvním jednání přišla
tichými kroky k němu, a nikoli k lhostejnému
herci, svému partnerovi. Zpívala mu píseň do-
moviny, zpívala teplým, sladkým hlasem píseň
lásky. Nakláněla unesena hlavu. Milovala, pro-
tože musila milovat nejvnitřnějším příkázáním,
protože byla sama jediná píseň věčné ženské
lásky.

Nehrála, nýbrž žila zase cosi drahého, obno-
veného, lásku i rozloučení. Celá minulost, vše-
chna muka srdce slila se v jedinou chvíli pří-
tomnosti.

Bydlila zase s ním v malém domečku pro-
střed květinové zahrady, vzkvetlé růžemi a

topolovkami, plné zlatých slunečnic, v domečku, z něhož odešel, aby se nevrátil. Hledala ho zase v třetím jednání ve světě, unavena hořem. Její srdce bylo jenom tesklivá láska. Přišla k němu, našla ho, vrhla se k němu, aby odpočinula na jeho srdci. Na srdci ledovém. Vrhla se k němu, objala jeho kolena, smutná, milenka hořící posledním ohněm. Zazmítala se, zaplakala v tisíci tónech lidského hoře, rozryvným, doufajícím, žalujícím, zrazeným pláčem, kterým neprobudila jeho měšťáckého, po pohodlí toužícího srdce.

Plakala ten večer zase tak jako kdysi v den rozloučení. Byla to láska a mládí, před kterými klečela a které vzývala. Uplakala se do záchvatu. Odvedli ji s rukama umdlenýma, jako pokosenou. Obecenstvo nevědělo, že nehraje jemu, že hraje v minulosti, ztracena v ní jako v hlubokém lese, že hraje na počest městu (neboť města mají smysl a cenu vzácnými a drahými lidmi, kteří v nich žijí), městu svého ztraceného milence, protože obecenstvo téměř nikdy nic neví. Tleskali jí, protože tušili temný var jejích muk, ačkoliv jich nedovedli pochopiti.

V lóži parterové seděl muž, jehož přilákalo jméno umělkyně. Sledoval její hru upřenýma očima, nakláněl se z lóže k jevišti, jako by se

díval ne na ně, nýbrž do hladiny hlubokých vod, a chtěl jimi uvidět až na dno.

Povstal při každém jednání odhodlán vyjít, ale přemluvil se po zřejmém boji a zase usedl. On jediný netleskal, on jediný věděl, že tu nejde o divadelní hru. Od minuty k minutě stoupalo jeho rozechvění. Vytáhl šátek, a jako by jeho rty krvácely, dotýkal se jich nervozně.

V pauze před posledním jednáním bylo mu nejvíce ovládati se, aby překonal bázeň přečkati je.

Nenalezl hned odvahy, pohlédnouti k jevišti, když již opona byla vyhrnuta. Pohled na neštěstí neuvědomuje nám tolik marnost světa jako pohled na rezignaci, neboť v ní leží mrtvá naděje.

Pozvedl zmučenou tvář, až když Fany uložila mateřsky k odpočinku svého milence a začala, hlasitě je odříkávajíc, psáti mu psaní na rozloučenou. Její řeč byla vysoká a zpěvná. V jejím hlase zvučelo cosi jasného i temného. Jako tmavé zářící víno byla její slova. Byla smrtelně smutná a krásná.

Její srdce bylo mrtvé. Nemohlo již více trpět, než trpělo. Bylo unaveno bolestí.

Vstala, aby se rozloučila se svým spícím milencem.

Postála nad ním s největší rezignací, pohlédla jej, nesklánějíc k němu svůj bílý, utrpením

vznešený obličej s hluboce skleslými víčky nad očima potichu zaslzenýma. Její tiché vzdechy zraňovaly bolestný vzduch.

Její věci byly vyneseny, dům byl prázdný, dveře byly dokořán otevřeny do podzimní zahrady.

Přešla tiše komnatou. Fialové soukenné šaty lnuly jemně k útlému tělu.

Posadila měkký plstěný klobouček na temně rudé zvlněné vlasy, položila na ramena řasnatý káp a chtěla vyjít; stanula však na prahu, opřela se o pažení a rozhlédla se naposled po drahých místech. Postála mezi dveřmi v nejkréhčí póze, jako Angličanka Madox Brownova. Loučila se němě a srdceryvně. Její bílá spirituální tvář vyjadřovala všechna muka světa. Za ní stály na záhoně květiny podzimní, uvadlé slunečnice. S chladnou něhou začal na ně padat první smutný sníh, který zastihuje ještě květiny neodkvetlé. A Margit stála před tímto pozadím nemá, smutná, nebohá žena, žena věčného vyhnanství s marnou láskou, s utraceným mládím, oběť lásky a sama láska, jako květina, která žije sluncem a umírá podzimem.

Nepronesla ani jediného slova, ale bylo zřejmo, co cítilo její pusté, žel, že pusté srdce. Věděla, že dávno všechno zmizelo, že všechno uhaslo. Bylo zřejmo, že svatá záře lásky, která svítila po léta kolem její hlavy, uhasla a že se

proměnila ve věnec suchých slaměnek, za ní že byl život, že jí nezbývalo než vyjít za práh, do zahrady mrtvých slunečnic, na něž potichoučku začal padat první sníh.

Bylo třeba vyjít. Vyšla.

Ruka, která se oddálila od veřejí, zabořila. To zřejmě všichni cítili.

Pak neslyšně zapadla opona nad tímto jevištěm zašlé lásky.

Muž v lóži naklonil hlavu do dlaní, jako by čekal, až největší bolest otrne, jako by zapřemýšlel.

Pak vstal, vyšel do chodby na ulici, obešel úzkou ulicí divadlo k zadnímu vchodu, kterým odcházeli herci z domu. U vrat stál jediný kočár. U něho tisklo se několik chudých děvčátek z galerie a dva nadšení židovští mladíci.

Muž zašel do lóže portýrovy pozeptat se, kde bydlí slavná herečka.

Vrátný mu určil hotel, ale dodal:

„Odjíždí však již dnes o půlnoci!“

Muž zbledl. Vrátný viděl, jak se jeho bílé ruce zachvěly.

3.

Margit přijela do hotelu po desáté hodině již v cestovních šatech a v kloboučku. Kázala, aby jí donesli čaje do salonu. Vedle v ložnici

komorná balila toalety, kterých bylo užito tohoto večera.

Margit byla unavená a smutná. Neprolité slzy posledního jednání draly se jí z očí. U sedla do křesla pod elektrický lustr, opřela lokte o kolena, složila hlavu v bílé dlaně.

Žárovky elektrické, ukryté v opálově proměňavých zvoncích antického skla a zavěšené v Olbrichovském lustru kovovém, pokrytém delikátními tóny patiny, tvořily přísnou korunu nad její hlavou a oblévaly ji měkce bílým světlem.

Vzpomínala. Dnešní večer podobal se vůbec bohoslužbě za mrtvé. Slzy, které bylo jí nyní vyplakat, byly jim obětovány.

Vešel sluha s náčiním čajovým. Přinášel i lístek návštěvní. Kdosi ještě tak pozdě žádal si viděti ji, kdosi, kdo se nedal odbýti.

Na lístku stálo jméno Marcelovo.

Mrtví se objevovali po smutečních mších.

Povstala. Nohy jí nemohly unést. Roztřásla se na celém těle.

Vešel muž z lóže, Marcel, láska celého života, milý její, tvář jasná a temná, malovaný životem sfumato, jak mu kdysi říkala, jako tváře světců Vinciových.

Nedovedla vyřknouti slova. Ukázala němě na křeslo.

Když usedli, oprostila se na tolik, že pro-
nesla :

„Proč přicházíte? ... hřbitovní kvítí zavo-
nělo kolem...“

„Viděl jsem vás hrát. Trpěl jsem nezhoje-
nou bolestí. Chtěl jsem se k vám rozběhnouti
po každém aktu. Po posledním jsem se nepřek-
onal. Musil jsem vás spatřit. Řekli, že odjíž-
díte, proto jsem přišel tak pozdě. Nemějte
za zlé...“

„A co jste mi přišel říci?“

„Nevím, co jsem vám přišel říci.“

„Jako v předzvěsti viděla jsem dnes muže,
který se podobal vám!“

„Cítil jsem celý večer bolest z toho, že
jste se vžila do role a opakovala ji, jako by
to byla naše historie, do role se surovým mi-
lencem. Naše láska nebyla taková! Pláču pro
ni, ale nebyla taková!“

„Nebyla a byla. Vím to všechno. Vím, kte-
rak se to končilo, vím, jak dlouho před koncem
jsem cítila její vadnutí, vím, že mi bylo tehda,
jako bych plula k moři severnímu a potkávala
ledy jako předzvěsti. Věděla jsem podle nich,
že se blíží studené moře, jako podle řas vod-
ních poznáváme, že se blížíme ke břehu. Byla
jsem stále uchystána na konec. Tenkrát, kdy
jste mi vyčetl ztracená léta, kdy jste mne ob-
vinil, že jsem vás málo milovala a málo vám

dala žiti života, nepodivila jsem se. Hynula jsem pod vaším strašným slovem, ale bolest působená vámi byla mi radostí a krásou a necítla jsem spáleniště. Má bolest zdála se mi spravedlivou. Plakala jsem drobné hořké slzy a vím, že i vy jste tehda zaplakal s hlavou nazad skloněnou. Víím, chtěl jste mne tenkrát obejmouti, ale já věděla o marnosti těchto usmíření. Rozedrali jsme se slovy a chtěli je zahladiti políbeními. Nešlo to již. Řekla jsem si: to musí býti rozřešeno. Vymkla jsem se a odešla od vás. A ještě jsem necítla spáleniště.“

„Psala jste mi tehdy list rozejití, víím, ale mně se všeho zželelo, a tak, jak bývá po uplynulé kráse a lásce: Člověk se napřed vzpíná a chce pořád první kvalitu, nechce snížení, nechce druhého odvaru, chce stále plnou číši, nedotknutou rty. Ale pak, Bože, pochopí, že je všechno ztraceno, nic že se neopakuje, a chce potom ne krásný, ale vůbec nějaký život! A proto jsem vám tenkrát napsal: „Proč mne mučíte?“ A vy jste to věděla. Věděla jste, čeho jsem byl pro vás schopen, věděla jste, jak jsem proměnil život celé rodině, sám sebe zahubil!“

„To se vám zdá dnes. Cítla a věděla jsem, že se mne chcete zhostit, a byla jsem pyšná, že jsem vám k tomu pomáhala!“

„A napsala jste mi: ‚Nepřicházejte nikdy. Naše komedie je skončena, neuvídíme se, odložíme zlý zvyk!‘ Na to jsem vám teprve poslal zlý list, tvrdší všech minulých, plný výčitek a zloby!“

Margit sklonila hlavu a mluvila do dlaní unaveným hlasem:

„Bylo po všem. Nastala hrůza. Knihy neměly slov, písně byly bezezvuké, život bezpříčinný, země bez půvabu. Chtěla jsem odjet, ale nemohla jsem pochopit, proč mám umírat tam, když mohu umřít t u. Svět se proměnil v prach a v písek. Nebylo slunce, nebylo mraků, květiny nekvetly. Říkala jsem si: Před mým milionem zmizela jednička a zbyly nuly. Nulami byli ostatní lidé.“

Margit zmlkla.

Marcel rychle, než pozvedla hlavu, konečky bílých prstů rozetřel slzy na okraji řas.

„Margit,“ řekl, „mluvíme o minulosti, jako by nebylo dneška.“

Margit na ráz povstala, změněna, jako ustydlá, došla k Marcelovi, svému bývalému milenci, opřela se o stůl a pronesla hlasem zkřehlým a cizím:

„Hm, hm! Podívejme se! Co jsme a kde jsme dnes!“

Její ramena sebou zaškubala.

„Tolik jsem toho namluvila o minulosti, ale dnešek je dnešek! Chci se ti podívat do tváře, je-li malována ještě sfumato!“

„Prosím tě, Margit, o jedno: nepokořuj mne!“

„Ne, ne, neboj se!“ mluvila úsměvně, hlasem plným skrytého utrpení, „neboj se, k čemu by mi bylo třeba tvého pokoření? Chci se ti podívat jen pevně do tváře, jako jsi se dnes po celý večer díval do mých očí přísně a chladně, jako hledívám do tváře své.“

„Zanech mne, zanech mne!“ řekl nervosně Marcel. „Myslil jsem dnes po celý večer o sobě. Nejsem s sebou spokojen, bolím sebe sama, nejsem ten, kterého jsi milovala. Proto jsem se mučil, proto jsem se odhodlával a zase překonával, mám-li jít nebo nejít. Člověk na sobě staví, po léta staví, ale náhle se mu nechce dál. Řekne si osudově a hloupě: Nechť si loď pluje sama, bez vesel, kam se proudu zachce. Uvěří nějak v samozřejmou moc svých dlouho pěstovaných sil...“

„Kouzlo...“ pronesla Margit, vytrhávajíc toto slovo z myšleného a vzpomínání. „Kouzlo... vím, kolik ho bylo v tobě. Víím také, co je to kouzlo, to jest tajemství kouzla osobnosti. Tisíckrát jsem o tom přemýšlela a nedovedla pro to nalézt jména. Je to cosi nepamatovatelného, protože příliš živoucího. Je to

cosi nedosti živoucího, poněvadž nepostižně prchavého. Je to cosi méně pozitivního než vůně, je to cosi jen nejje nnějším srdcím vnímatelného, cosi podobného tomu, co se vznáší nad vrcholky květinovými. Je to sladkost milované bytosti, je to cosi, co všechna umění jsou bezmocna zadržeti. Vím, že úsměvy, které Lionardo zachránil na rtech svých mystických osob, malovaných sfumato, které uchoval jako indickou vůni v drahých flakonech přechovávanou po staletí, vím, že i jimi dovedl pověděti jenom stín dávno utracených, zahynulých kouzel. Představuji si je jako záři, která se lila z Kristových dlaní, jako olej, který prýštil z rukou světic, cosi dráždivého a čarovného zároveň. Kolik bývalo na tobě tohoto kouzla!“

„Paní, paní nešťastná, klamala jste se, nebylo na mně kouzla, nemohu vás zanechatí tomuto klamu. Sprostý jsem byl, ale vám se ve mně zalíbilo; blahoslavený jsem byl, ale nebylo kouzla...“

„Učila jsem se mu z paměti, aby mi zůstalo známé a zřejmé do posledních let, ale s hrůzou ve svém štvaném životě poznala jsem, že ho zapomínám. Pak jsem ho zapomněla zcela!“

„A dnes...“ řekl rezignovaně Marcel. „Dnes je konec kouzlu! Nehleď na mne, neobstojím před tebou!“

Margit prohlížela si ho stále vrývavěji, naslouchala jeho slovům stále žádostivěji.

Potřásala hlavou; nikdo by byl nerozpoznal, co to znamenalo, a říkala mezi zuby, nespouštějíc s něho očí, jakési stále neurčitější:

„Chm!“

Nalila si koflíček prochládlého čaje a hleděla zamyšleně na jeho krásný zlatohnědý tón.

„Jsem o něco chudší,“ řekla. „Nezklamal jste mne, neděste se, nepokořím vás, ale hrozím se toho, že nejsem schopna vnímati již — kouzla. Così ztrnulo ve tmě. Bože, bože, je smutné, co mluvím, ale žel, je tomu tak. Cítím dnes, že všechno vím, všechno znám, všechno že jsem žila. A často cítím, že i tak hraji. Minulost a jenom minulost obaluje bílým, čistým, chladným jíním má slova a má gesta. Miluji proto poslední jednání Sapho. Miluji zahradu mrtvých slunečnic, miluji prvý tichý sníh, který na ně padá. Pro ticho miluji podzim, pro ticho si asi zamiluji zimu... můj... milý... milý příteli...“

Marcel přešel nervním, laskajícím pohybem její smutná ramena a svislé, bílé, unavené ruce.

Jeden ve světle druhého poznávali svou proměnu, svou únavu, své šedi.

Marcel myslil:

„Taková je tedy věčnost lásky. Věčnost, která má dno, konec, šero, podzim, jíní...?“

A vzpomínal:

„Tehda bylo nám málo přes dvacet, a svět byl tajemný čarovný, a všechno zatopen zlatými mlhami. Och, co jsme všechno tušili pod nimi! A zatím objevily se úzké malinké uličky, s vymezenými chodníky, s proužkem šedého nebe. To bylo, co skrývaly zlaté mlhy.“

Ale nechtělo se mu tohoto pohledu. Nepřivykl si žít v něm. Snažil se vrátit se v duchu na ona místa, odkud bylo vidět sladký a laskavý svět, a všechno se mu proměnilo v noc plnou nekonečných snů.

„Margit,“ řekl hlasem ostýchající se něžnosti, „náš sluneční vůz byl dlouho vypřažen, my zapomněli jezdit v jeho spřežení, my zapomněli srovnávat jenom kroky...“

Margit zakývala záporně hlavou.

„Neklam se, milý příteli, nejkrásnější obraz světa nedovede přikrytí konce jeho věci! Jsou to jenom růžové věnce, které jim kladeš na ztichlé hroby. Chtěla bych, z celé duše dravě a silně bych chtěla proměnit je v živoucí sny. Ale všechno, všechno minulo... Prosím tě dnes jenom o jediné. Nevcházej mi již do cesty. Buďme věrni a uctivi k své mladosti. Nevcházej mi do cesty jako zrcadlo, ve kterém vidím, jaký lán země jsem ušla. Je to jediná noblesa, kterou jsme dlužni kráse svého

mláď; ale nač tomu říkati noblesa? Je to strašná nutnost popleněného mrtvého srdce . . .“

Marcel povstal.

Sluha přišel ohlásit, že vůz čeká, že je čas odjetí k vlaku.

Margit zamrazilo. Čekalo jí nádraží, dým, vlak, jeho vtíravá, v taktu odklepávaná melodie, hotel, kulisy, jeviště, samota bez něhy, umírání bez člověka . . .

Povzdychla.

„Je čas loučiti se . . .“

Podala mu levou, dlaní vzhůru obrácenou ruku, jako by ji nastavovala pro dar odpuštění.

„Pochopte mne!“ poprosila. „A buďte s bohem!“

Marcel se uklonil a nepozvednuv již hlavy, vyšel.

Margit viděla jej mizeti ještě v záhybech schodiště, když sama scházela.

Sestupovala tiše a umučeně, smutna prokletím, že musila — kněžka kouzel — zachrániti si jejich nepotřísněná zřídla, udržeti jejich vůni v drahocenném flakonu svého umění ještě po dlouhé dny, že nesměla uhořeti ohněm zkázy a zahynouti marnou smrtí lidského milování.

